

b) Uloga pripovedača na nivou pripovedanja

U istom poglavju »Već doživljene slike i njena provera«, pojavljuje se i jedno formalno rešenje druge vrste: autor postavlja pitanja o smislu nekih scena opisanih u romanu. On to čini iz perspektive junaka, čitaoca, i iz svoje perspektive, dajući odgovore, da bi se na kraju od svih oprostio povlačeći se u saznanje »da je ovo samo vježba za nešto što će tek doći. Nešto daleko ozbiljnije i jednostavnije ispričano«. Autor završava roman upravo u onom trenutku kada počinje da se bavi objašnjavanjem njegovog značenja, kada počinje da razotkriva pozadinu nekih činjenica koje mogu da izgledaju nelogične u njegovom proznom postupku, povlači se od pripovedanja kroz nagoveštaj interpretacije svog prozognog postupka. To je nešto posve novo u raznolikim tendencijama u savremenom srpskom romanu, jedna tendencija prevedenovanja institucije romana.

Intencija savremene prozne produkcije jeste svako ta destrukcija pripovedanja i pripovedačkih oblika, situacija i obrazaca. Navedeno mesto s kraja romana najjasniji je vid te potrebe autora i njegovih modifikovanih glasova. U tom rušenju stvorenoga nije teško prepoznati dodir, ukrštanje dva jezika, jezika »metatekstualnih struktura« i jezika eseističke proze. Tom proznom postupku, satkanom od raznih jezika, potreban je neko ko će umeti da mu da smisao, a to je sam autor demijurg.

Paradoksalno je, ali je istinito, da svaki autor kome je draga avantura duha, smiraj ne može da nadu u već stvorenem umetničkom prostoru, koji će ga jednom za svagda zadovoljiti. Pravi stvaralač lepotu nalazi u rušenju onog što je stvorio; autor ovog romana je prethodni jezički put prevladao i ponovo na nov način napao zlo u svetu. Kao što Sizif stalno kotrlja kamen uz brdo, u nadi da će ga jednom srušiti, iskotrljati u zaravan na vrh brda, tako se pripovedač i autor ovog romana nadaju da će jednog dana stvoriti nešto daleko jednostavnije i ozbiljnije ispričano. Zato je razumljivo što je Bratić na kraju romana, u »Belešci posle pisanja« zapisao: »što ti se konaćim čini, ne pristaj ni na šta. Mora da ima drugi put i druga tajna. Pokušaću opet.«

SLOBODAN ŽEČEVIĆ, »MITSKA BIĆA SRPSKIH PREDANJA«

»Vuk Karadžić«, Beograd 1981.

Piše: Zoja Karanović

Narodni običaji i verovanja predstavljaju predmet višegodišnjih ispitivanja Slobodana Žečevića. Kao rezultat ovih studija nastala je i knjiga »Mitska bića srpskih predanja«. Ona je pokušaj da se pređoči značenje, poreklo i funkcija nekih bića koja su u paganskoj religiji, po autorovom mišljenju, zauzimala određene pozicije, i o kojima su u narednoj tradiciji sačuvana odredena sećanja. Istovremeno se srpska verovanja poredi s ostalim slovenskim i, šire, indo-evropskim.

Ono što na početku zvanično je naslov knjige. Pojam mitskog bića, kako se pokazuje u tekstu, ovde je preširok. Istraživanja su zapravo obuhvatila samo određenu kategoriju mitskih bića, koja su u hipotetičnom paganskom panteonu, kako se tvrdi, zauzimala sekundarne položaje. Kako i sam autor docnije kaže, predmet njegovih istraživanja u ovoj knjizi predstavljaju zapravo demoni.

Potrebno je napomenuti, takođe, da je etničko i geografsko područje pomenuto naslovom, ostalo do kraja neizdiferencirano i nejasno. Ovo zbog toga što je tokom vremena, posebno na terenima naseljenijem različitim življem, dolazio do međusobnih prožimanja, pa je veoma teško odrediti šta se može nazvati isključivo srpskom tradicijom.

I ključni pojam predanja, o kojem je ovde reč, nije objašnjen. Prema tekstu knjige i gradi koja je u njoj prezentirana, međutim, da se zaključiti da pojmovi ovde treba podrazumevati u njegovom najširem značenju – ono što se kao istkustvo, znanje, verovanje, specifično, putem *predaje*, prenosi, u jednoj kulturi koja je pre svega agrafična.

Na osnovu poslednje napomene postavlja se i pitanje prirode i obima građe. Ako se pojmom predanja shvati široko, kao što je to u knjizi slučaj, onda je jasno da bi gradom trebalo obuhvatiti različite zapise iz prošlosti koji se odnose na datu problematiku, savremena verovanja i obrade, kao i dela usmene književnosti, u kojima se pominju bića koja su predmet interesovanja. Na kraju bi ovome trebalo dodati ranije radove iz oblasti etnografije i etnologije s ovom tematikom.

Izvan okvira analiza ostalo je, međutim, obilje materijala o ispitivanom problemu. Ovde se razmišlja samo o nekim od relevantnih radova i o delu postojeće građe. Etnološki spisi V. Karadžića (osim materijala u »Rječniku«), te radovi V. Vrćevića, J. Ardalica, V. Bogišića, V. Jagića, St. Novakovića, Sr. Adžića, T. Bratića (pominju se samo neki važniji) o ovim temama (vile, veštice, vukodaci i dr.) ostali su nedotaknuti. Neispitana je i kompletan rukopisna građa, kao i primeri iz usmene književnosti. O njima se govori samo pojedinačno. Zato se ni neki zaključci u knjizi ne mogu primetiti.

U knjizi je problematično i pitanje izvora. Kad autor, na primer, kaže: 1) »Prema jednoj narodnoj pesmi vila je ustreljila Miloša zato što se s njom natpevavao Miroč planinom« (str. 44), čitaocu ostaje da se dovođa o kojoj je pesmi reč; 2) »U tradiciji ima primera kako su se vile udavale za smrtnje ljudi« (str. 42), što je svakako tačno, ali se ovde ne navodi nijedan primer vezan za tu tradiciju.

Takođe se za apriorne tvrdnje: »Inicijacija devojaka se inače kod Srba obavlja u kolu« (str. 42) ili »Poznato je da su žene u davnini bile glavni nosioci ogromnih obreda, pa se ta tradicija prenela i do vremena posmatranja ovog običaja« (str. 61) – ne pružaju nikakvi dokazi, a ne navode se ni primjeri iz literature, ni iz savremenih obreda i verovanja.

Osim toga, u knjizi se neki uopšteni zaključci donose na osnovu samo jednog primera koji služi za ilustraciju, kao što je: »Prema predanjima vile su zadoljele mnoge junake naše epike, čime su postajale njihove zaštitnice i srodnice« (str. 42). Kao dokaz ove tvrdnje pominju se tri stihia jedne pesme, a da se ne kaže ni o kojoj je pesmi reč.

Kada se autor u opisu pojedinih mitskih bića (rusalki, str. 30–32. vila str. 77–8) koristi rezultatima sopstvenih terenskih ispitivanja, on ne daje nijedan podatak o mestu i vremenu zapisa, informatoru ili kontekstu uopšte, u kojem je zapis nastao. Rezultati ovako sačinjenih i prezentiranih terenskih ispitivanja ne mogu biti validni ni po kakvim savremenim naučnim standardima.

Proizvoljnosti tipa: »Maska sem toga što predstavlja božanstvo – pretka, najčešće služi za razvijanje teme o smrti i ponovnom radanju, najvažnijeg pitanja u mislima praistorijskog čoveka« (str. 14) – mogu se takođe naći u knjizi; a pitanje je što je uopšte moguće znati o *naјvažnijem*, kao i o bilo kojem pitanju, koje je *zaokupljalo misli praistorijskog čoveka*.

III: »Ovakav dvostruki odnos mitskih bića prema ljudima u paganstvu se smatrao prirodnim« (str. 44). A ko bi od nas mogao odgovoriti na pitanje *šta se to u paganstvu smatrao prirodnim*?

Na kraju, ali ne i najmanje važno, tvrdjenje kako je duhovna kultura srpskog sela, »naročito običaji i verovanja«, dolaskom Turaka doživela svoj prekid razvoja, »pa je ostala na istom nivou kao i pre toga« (str. 7). I pitanje: Da li je duhovna kultura Srbija za vreme Turaka jedina kultura koja je pokazivala tendenciju k statičnosti, i koje su joj snage zaustavljale razvoj, na primer, kod »primitivnih«, ako se stvari uopšte mogu tako postaviti?

Ako je i o Turcima – mnogo je!

I napomena: Ovim se ne stvara lista primedbi koje bi se mogle uputiti knjizi »Mitska bića srpskih predanja«. Zbog svega navedenog, jasno je da je ova knjiga puna nedorečenosti, nedoslednosti, pa čak i proizvoljnosti.

Uprkos tome, ostaje bogatstvo i lepotu slike nastalih u fascinaciji čudesnim, stravičnim i nedokučljivim snagama prirode, kojima ova knjiga, kao ilustracijama, obiluje, i zbog kojih, na kraju, ovaj poduhvat nije bez smisla i bez privlačnosti.

MARIO PLENKOVIĆ: »DEMOKRATIZACIJA MASMEDIJA«,

Centar za informacije i publicitet, Zagreb 1980.

Piše: Miroljub Radojković

Knjiga Marija Plenkovića tematski potpuno opravdava svoje pojavljivanje u ediciji »Biblioteka Komunikacijske znanosti«, koju već više godina uspešno neguje agilni zagrebački izdavač. Ona je posvećena otvorenim problemima području razvijanja i prestrukturiranja sredstava za masovno komuniciranje u jugoslovenskom samoupravnom društvu. Budući da se dotiče tog živog i još nezavršenog procesa, svako ko je iole zainteresovan za mogući ishod trebalo bi da pogleda i ovaj prilog. Iz njega se, ako ništa više, može videti koliko se »babica« u taj proces upliće, i koliko se olakši mnogobrojni faktori smatraju pozvanim da u njemu učestvuju, bez prethodnog račuščavanja ključnih concepcata i opredeljenja.

Mario Plenković je pošao dobrim putem u prvom odeljku, koji je trebalо da posluži utvrđivanju problema. Pokazao je izuzetnu obaveštenost i u sopstvenoj argumentaciji s lakoćom varira probrane citate ozbiljnih teorijskih radova i vlastite opaske, gotovo dosetke, kojima se pojašnjava predmet kazivanja. Četiri tačke oko kojih se grada kristalište su: informacija, komunikacija, opredeljenje i medij. Međutim, kada je trebalo da iz prezentirane grade barem pristupno definisi fenomene o kojima je reč, Plenković je odušto.

U drugom odeljku ponovo smo očekivali razrešenje. Autor je postavio pitanja (str. 33): »Koja je informacija prava? Ko to određuje?« Kao odgovor, ponudio nam je oveštašu paradigmu – da u svim modelima (osim samoupravnog modela komuniciranja) – vladajuća klasa rešava taj problem. Razradujući dalje tu misao, Plenković je ponovio onu grešku koju je kao prvu zabilježio odbacio Marks, ali nikako ne žele »marksisti« nakon njega: jer, na svet treba gledati kao na kompleks procesa, a ne kao na kompleks gotovih stvari. Uzimajući samoupravni model društva i komuniciranja kao gotove stvari, Plenković je upao u »crno-belu« zamku. Proglasio je samoupravni model komuniciranja za izvoriste pravih, anropogenetskih informacija, a samoupravno društvo za dovršeno, besklasno društvo. Nakon toga, čitav rad ostao je na nivou stilskih vežbi u okviru ideološkog žargona naše mlade i potrebe komunikacione nauke. To se posebno vidi u odeljku pod nazivom »Karakteristike samoupravne informacije«, u kojem se potpuno izgubila distinkcija normativnog i stvarnog, a povodom zadate teme nije učinjen nikakav napredak. Na mnogo mesta u tekstu autor se zalagao za slobodu kao vrhovni kriterijum vrednovanja informacija, i antropogenetu, kao njihovu humanu svrhu. Međutim, ni provizorno se nije odredio prema tim kriterijumskim kategorijama, pa je bilo mogućno da svoje teze dokazuje u stilu: Samoupravno društvo kao besklasno nema potrebe da nikoga obmanjuje (str. 52), dakle, niti da manipuliše informacijama; Samoupravna osoba mora biti ujedno i komunikator i recipijent, jer čim se dozvoli (makar i teorijski) razdvajanje tih dvaju uloga, pristali smo na klasni model javnog komuniciranja! (str. 58) itd.

Ključna tema knjige »Demokratizacija masmedija« ipak jeste: Kako samoupravno strukturirati sredstva masovnih komunikacija? Autor razlikuje sedam nivoa komuniciranja: od neposrednog i dvosmernog u primarnoj grupi, do internacionalnog i opštečovečanskog. »Proširenje komuniciranja na cijelu planetu je gornja granica suvremene komunikacijske tehnologije, a smanjivanje mogućnosti dvosmjernosti u komuniciranju (dijalog) je njenja donja granica« (str. 119). Plenković bi voleo da vidi sve pomenute nivoje primjerene samoupravnom modelu komuniciranja. Međutim, već kada govorimo o našem društvu, autor sugerira malo važniji izmene prakse. Najinteresantnija je, po našem mišljenju, ideja da mnogo šira i mnogobrojnija telsa – skupovi delegacija – preuzmu na sebe prerrogative i dnevne i dugoročne uredišćeve politike. Kao što je poznato, izdavačkom se strategijom sada bave izdavački i programski saveti glasila, ali to nije dovoljno, dvosmerna i interesno impregnirana veza društva i masmedija. Bilo bi interesantno videti da li će ovu svoju ideju autor moći da nametne u Radio-televiziji

ziji Zagreb, budući da zauzima važno mesto i u njenoj upravljačkoj hijerarhiji.

Govoreći o samoupravnom strukturiranju masovnih medija, Plenković je po jednu glavu knjige posvetio svakom od njih: štampi, radiju i televiziji. U svakom odjeljku polazi od maksimalističkog zahteva da samoupravljači prenaruštaju ulogu primalača (recipijenta) informacija i da postanu »komunikatori u malom« – samoupravna osoba, kako to zove autor. Otuda ovaj deo knjige provjejava izražitim prosvetiteljstvom. Plenković opisuje odlike svakog od masmedija, skreće pažnju čitaocima šta u njemu trenutno ne valja, a zatim nam daje i skraćeni kurs iz teorije i tehnike novinarstva. Nabroja oblike novinarskog izražavanja i tipove novina, odnosno radio i televizijskih programa, blokova i emisija. Za čitaoca koji to već poznaje, ovaj deo knjige liči na priču o novinarstvu, jedan od boljih koje smo imali priliku da vidimo. Međutim, sa stanovišta teme zadate u naslovu knjige, tekst se pretvara u nekonistentan »omnibus informatorij« – da se poslužimo Plenkovićevim izrazom. Što je još manje pohvalno, zahtevi su opet vrlo visoki: »... – kako radijski izraz osloboditi opće funkcije komunikatora i osposobiti ga za tribinsko, slobodno i potpuno ravnopravno komuniciranje svih subjekata radi uskladljivanja mišljenja, stavova i ponašanja. Problem je tehnički riješen, ali je sada pitanje kako da se nadu adekvatna žurnalistička rješenja.« (str. 194) – a odgovori neprimereni tim zahtevima. Na više mesta moguća poželjna rešenja nude nam se kao citati iz predloga programskih shema RTV Zagreb iz 1976/77. godine! No, shvatili smo zašto su i ti dokumenti uvršćeni u tekst. Plenković je sudjelovao u njihovom stvaranju i javnom publikovanju, tako da je konačno, u spisku korišćenih rada, sam izbio na prvo mesto s daleko najvećim brojem izvora – čak devetnaest!

Posebno mesto u prikazu posvećujemo autorovoj muci s citatima. Nije nam jasno zbog čega je prihvatio da u istom tekstu neke citate koristi dva puta, kao one V. Mićovića na str. 29-30 i posle na str. 43, ili K. Marks-a »Ojvrejskom pitanju« na str. 15-16 i str. 57. Čitava lepeza lepih iskaza o reportaži (str. 142) ostala je, s druge strane, bez navođenja izvora. U tekstu se poziva na Zakon o sprečavanju zloupotrebe slobode informisanja iz 1973. godine, iako je on zamjenjen, gotovo istovetnim tekstom, 1976. godine. Ali, potrebu ove digresije o citatima vidimo najviše zbog ogromne greške koja je promakla i autoru i recenzentima. Na str. 49 nalazimo prevod Marksovog »Razmatranja 6. ravninskog landstaga«, u kojem je vrlo poznata izjava o slobodnoj štampi kao ogledalu duha jednog naroda, koja se u Plenkovićevu knjizi završava podvučenom poentom: »...Ona je duhovno ogledalo u kome narod vidi sam sebe, a *samoupravljanje jeste prvi uvjet mudrosti*.« Da je prevod tačan, imali bismo pred očima epohalno otkriće, da je Karl Marks još 1839. godine pisao o samoupravljanju. Na žalost, njegova poenta glasi: »... a *samoposmatranje jeste prvi uslov mudrosti*« (»Marx und Engles über die Presse«, Chrestomathie, teil I, Karl Marx Universitāt, Leipzig 1975, str. 35, ako se nemački jezik uzme kao verodostojan prenosnik Marksovih misli). Prema tome, ovakav citat treba u najmanju ruku javno demantovati.

Mada nam autor knjige »Demokratizacija masmedija« sugerire (str. 70) da je potrebno svaku knjigu čitati barem tri puta, da bismo je shvatili i izvršili kritičko vrednovanje, potpisnik ovih redova to nije bio u stanju. U stvari, prikazivač je sklon da takvu izjavu M. Plenkovića relativizira, i da doda: To ne može da važi za svaku knjigu – pa ni za ovu koja je upravo prikazana.

MAURICE GODELIER: »MARKSIZAM I ANTROPOLOGIJA«,

»Školska knjiga«, Zagreb 1982.

Piše: Bojan Jovanović

Iskustvo zasnivanja lingvistike kao posebne nauke i saznanja ostvarena u njenim najvišim dometima bili su od presudnog uticaja na niz naučnih disciplina koje su svoje teorijsko-metodološko osvešćenje konsekventno sprovidile do fundamentalne kritike samog predmeta svojih dotadašnjih istraživanja. Polazeći kako od njenih bazičnih lingvističkih pretpostavki, tako i od izvesnih filozofskih i psihanalitičkih saznanja, strukturalistička antropologija se u horizontu teorijske misli konstituiše kao istinska savremena nauka o čoveku. Međutim, tek je uspostavljanjem dijaloga između marksizma, strukturalizma i egzistencijalizma došlo do pokretanja izvesnih tema bitnih za razumevanje kompleksnih relacija unutar entiteta kulture kao determinante čovekovog celokupnog bića. Takođe, treba pomenuti i to da je u okviru antropologije došlo do oživljavanja interesovanja za ranije Marksove antropološke rade u cilju rekonstruiranja prvočitnog idejnog okvira njegovih antropoloških stavova. Ali, kako klasic marksizma nije stigao da napiše i sopstveno delo posvećeno starom društvu, njegove kritičke primedbe Morganovom delu, kao i njegove ranije studije, pružaju mogućnost utvrđivanja onih metodoloških pretpostavki kojima dijalektika predstavlja kako osnov, tako i njihovu najvitniju konstituentu. Upravo je ovo metodološko jezgro i privuklo Godeliere Marksu radi razmatranja i pokretanja više teorijski i metodološki relevantnih antropoloških pitanja. Otkrivajući neke zajedničke momente u marksizmu i strukturalističkoj antropologiji, francuski antropolog na osnovu determinirajućeg značenja strukture i Marksovog poimanja načina proizvodnje nastoji da utemelji ekonomsku antropologiju kao svojevrsnu naučnu sintezu marksizma i strukturalizma.

Sledeći liniju svojih ranijih antropoloških proučavanja, utemeljenih de-lom »Racionalnost i iracionalnost u ekonomiji« (1966), Godelier na osnovu vitalnih teorijsko-metodoloških polazišta otkrivenih u Marksovom »Kapitalu« nastoji da utvrdi da u primitivnom društvu sistemi srodstva i religije imaju karakter privredne strukture, identičan izvesnim proizvodnim odnosima. Svestan toga da se ova struktura ne može identifikovati s bilo čim u okviru sistema razvijenih zapadnih društava, on posebnu pažnju obraća na analizu onih činilaca koji konstituišu njenu konkretnu arhajsku i istorijsku realnost. Smatrajući ekonomске i idejne elemente bitnim za razumevanje sveukupnosti društvenih pojava, autor »Marksizma i antropologije« posebnu pažnju obraća na ulogu novca i fetiškog karaktera robe kao svojevrsstan produžen-

tak magijsko-religijskih obmana, karakterističnih za kulturu primitivnih društava. U tom smislu od posebnog je značaja utvrđivanje koordinata produktivnog aspekta analogijske misli, koja na planu religijskog postoji kao sredstvo tumačenja sveta, dok na nivou magijskog odgovara načinu praktičnog delovanja i preobrazovanja sveta. Međutim, uz napomenu da se stroge granice između religije i magije ne mogu tako lako povući, vrlo je značajan autorov pokušaj utemeljenja teorijski relevantnih pretpostavki za razumevanje same suštine magijske prakse.

Polazeći od kompleksne strukture načina proizvodnje, Godelier smatra da realnost svake od njenih instanci treba otkriti i rekonstruisati tokom samog procesa naučnog saznanja. U tom smislu bi se moglo reći da i oblast magijsko-religijskog, neosvojena mišljenjem, ostaje u domenu bespojmognog realiteta. Zato magija u ovom kontekstu i nije kategorija koja tumači, već upravo kategorija koju treba protumačiti. Sagledane kao posebna oblast ljudske prakse, magijsko-religijske pojave ne predstavljaju samo odraz prirode i načina proizvodnje u određenoj zajednici, već i specifičnu čovekovu delatnost kojom se želi ovladati određenim situacijama. U kontekstu specifične proizvodnje, magija je način stvaranja imaginarnе realnosti kroz koju se opšti zakon proizvodnje samo prelama u posebnom vidu.

Sučeljavanje Levi-Strosovog strukturalizma i Marksove istorijsko-materijalističke dijalektike aktuelizuje neka već od ranije poznata pitanja o mogućnosti relacija između strukture i istorije, kao i između analitičkog i dijalektičkog mišljenja. Zato ovu Godelierevu knjigu i treba shvatiti kao jedan od doprinosu započetom produktivnom prožimanju strukturalističke i marksističke antropologije, prožimanju koje nije bez svojih ograničenja, ali koje doprinosi da onih »belih površina« na karti razumevanja suštine čovekove kulture i prošlosti bude što manje.

